

Etyka - Szkoła podstawowa, klasy VII-VIII

Zasadniczym i najogólniej sformułowanym celem etyki w szkole podstawowej jest budzenie i rozwijanie refleksyjności i wrażliwości aksjologicznej ucznia oraz kształtowanie postawy szacunku, otwartości, współdziałania i odpowiedzialności.

Zadaniem nauczyciela jest takie organizowanie sytuacji edukacyjnych, aby uczniowie mogli wyrażać swoją naturalną ciekawość i angażować się w namysł nad moralnością oraz aby angażowali się w działania na rzecz innych i wspólnie z innymi.

Jednym z najbardziej elementarnych i powszechnych przejawów moralności są oceny moralne. Ważne jest, aby uczniowie byli świadomi, że formułowanie ocen moralnych dotyczących faktycznych zdarzeń i osób wymaga taktu, wrażliwości aksjologicznej, wnikliwości i wiedzy. Należy równocześnie podkreślić, że uczenie się odpowiedzialnego formułowania i wyrażania ocen jest bardzo ważną umiejętnością stanowiącą istotny aspekt kształcenia (samokształcenia) i wychowywania (samowychowania). Umiejętność ta jest również ważnym aspektem odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu społecznym.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

1. Kształtowanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności

1. Rozwijanie percepcji i wyobraźni moralnej.
2. Rozwijanie empatii.
3. Klaryfikacja wartości.
4. Analizowanie doświadczeń moralnych.
5. Rozwijanie kultury logicznej i umiejętności kreatywnego myślenia.

2. Tworzenie wypowiedzi

1. Objaśnianie głównych pojęć dyskursu etycznego.
2. Ćwiczenie umiejętności kulturalnego i precyzyjnego wypowiedzania się.
3. Formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej.
4. Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.
5. Rozwijanie umiejętności dyskusowania.

3. Kształtowanie postaw

1. Wspomaganie ucznia w interioryzowaniu wartości i norm moralnych.
2. Charakteryzowanie i kształtowanie postaw moralnych – w szczególności postawy szacunku wobec każdego człowieka.
3. Rozwijanie umiejętności współdziałania.

4. Samokształcenie

1. Rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania informacji, ich wartościowania oraz rzetelnego i odpowiedzialnego korzystania z wiedzy.
2. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów moralnych.
3. Identyfikowanie i eliminowanie czynników ograniczających sprawczość
4. Rozwijanie samoświadomości moralnej.

Program nauczania – wymagania szczegółowe

2. Elementy etyki ogólnej. Uczeń:

1. zna, rozumie i stosuje pojęcia niezbędne do opisu przeżyć i działań moralnych:
  - posługuje się pojęciami niezbędnymi do charakterystyki działania w aspekcie jego moralnej oceny: decyzja, czyn, sprawczość, konflikt, problem, podmiot działania (autor, sprawca), adresat działania, intencja działania, motyw działania, treść działania, skutek (konsekwencja), okoliczności działania,
  - rozpoznaje i nazywa wybrane emocje oraz uczucia: radość, smutek, strach, wstręt, zdziwienie, gniew, akceptacja, duma, miłość, nienawiść, przyjemność, przykrość, poczucie szczęścia, poczucie wstydu, poczucie winy, zazdrość,
  - posługuje się nazwami emocji i uczuć do opisywania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób w kontekście różnych doświadczeń moralnych; wykorzystuje te pojęcia do charakteryzowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych,
  - zna i objaśnia podstawowe pojęcia związane z oceną moralną: dobro, zło, wartość, kryterium, zasada (norma, reguła), postawa, cnota, wada, obowiązek, sankcja, sumienie, wzór, autorytet, odpowiedzialność, prawo naturalne, prawo stanowione, godność, prawa człowieka, natura ludzka, prawda, szczęście,
  - zna i posługuje się głównymi kategoriami deontycznymi: działania nakazane, zakazane, dozwolone, nadobowiązkowe (supererogacyjne),
  - wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych;
2. wyjaśnia różnicę między dobrem (złem) moralnym a dobrem (złem) pozamoralnym;
3. odróżnia wypowiedzi o faktach od wypowiedzi o wartościach i powinnościach;
4. analizuje klasyczne pytanie etyczne: „Jak należy (dobrze) żyć?”;
5. wyjaśnia różnice między dobrem godziwym, użytecznym i subiektywnie zadowolającym (przyjemnością) i podaje przykłady dóbr tego rodzaju;
6. wyjaśnia różnice między wartością autoteliczną a instrumentalną oraz podaje przykłady wartości tego rodzaju;
7. wyjaśnia różnice między etyką a moralnością oraz moralnością a obyczajowością, prawem i religią;
8. wymienia główne czynniki ograniczające świadomość i dobrowolność ludzkich działań;
9. wie, że racjonalna ocena moralna wymaga uświadomienia sobie kryterium, w świetle którego dokonuje się oceny moralnej; stosuje wybrane kryteria moralne do formułowania ocen moralnych;

10. wyjaśnia, czym jest zasada (norma, reguła) moralna i podaje przykłady zasad (norm, reguł) moralnych;
11. wyjaśnia genezę norm moralnych;
12. wyjaśnia, na czym polega uniwersalny charakter norm moralnych (roszczenie do uniwersalności);
13. wyjaśnia związek między dobrem (wartością), jakim jest życie, a normą moralną: „Nie należy zabijać”; wyjaśnia, co to znaczy, że życie jest dobrem fundamentalnym;
14. wyjaśnia czym jest bioetyka; podaje przykłady problemów bioetycznych oraz przedstawia własne stanowisko w wybranych kwestiach bioetycznych (aborcja, eutanazja, inne).

3. Człowiek wobec innych ludzi. Uczeń:

1. podaje przykłady okazywania szacunku wobec rodziców, nauczycieli, koleżanek i kolegów oraz innych ludzi – dorosłych i dzieci;
2. uzasadnia, dlaczego należy okazywać szacunek innym osobom;
3. okazuje szacunek innym osobom;
4. wie, że w szczególny sposób należy okazywać szacunek i wyrozumiałość osobom starszym (seniorom), słabszym, potrzebującym pomocy;
5. wyjaśnia, czym jest miłość; charakteryzuje różne rodzaje miłości;
6. wyjaśnia, co to znaczy, że rodzina jest dobrem wspólnym:
  - podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego rodziny,
  - wie, że współcześnie funkcjonują różne modele małżeństwa i rodziny;
7. wyjaśnia, co to znaczy, że klasa jest dobrem wspólnym:
  - podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego klasy,
  - angażuje się we wspólne działania realizowane przez koleżanki i kolegów z klasy,
  - c) analizuje i formułuje ocenę moralną „ściągnięcia”;
8. wyjaśnia, co to znaczy, że ojczyzna jest dobrem wspólnym:
  - podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego ojczyzny,
  - wyjaśnia różnicę między patriotyzmem a szowinizmem,
  - zna i omawia faktyczne (historyczne) przykłady postaw patriotycznych,
  - podaje przykłady instytucji demokratycznych; wyjaśnia, dlaczego demokracja jest modelowym ustrojem politycznym,
  - wyjaśnia, czym jest społeczeństwo obywatelskie, i podaje przykłady postaw obywatelskich;
9. wie, że ludzie reprezentujący różne kultury mogą wyznawać różne wartości i przekonania moralne; wyjaśnia, czym jest wielokulturowość;
10. wyjaśnia, czym jest „Powszechna Deklaracja Praw Człowieka”; rozważa wybrane zapisy tego dokumentu;
11. identyfikuje podstawowe prawa człowieka; ma świadomość, że są miejsca na świecie, gdzie podstawowe prawa człowieka nie są respektowane;

12. wie, że konflikty są jednym z elementów życia społecznego, potrafi rozwiązywać konflikty (np. w szkole, w domu) nie uciekając się do przemocy;
13. rozpoznaje i charakteryzuje różne przejawy przemocy; wyjaśnia pojęcie cyberprzemocy;
14. zna i wyjaśnia formułę zasady niekrzywdzenia oraz posługuje się tą zasadą do rozważania wybranych problemów moralnych;
15. zna i wyjaśnia formułę zasady miłości osoby (bliźniego) oraz posługuje się tą zasadą do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych;
16. zna i wyjaśnia formułę zasady sprawiedliwości oraz posługuje się tą zasadą do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych;
17. wyjaśnia, na czym polega zasada fair play;
18. zna i wyjaśnia formułę zasady solidarności oraz podaje przykłady działań solidarnych;
19. wie, że kłamstwo – tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym – jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych przejawów zła moralnego; analizuje problem kłamstwa i formułuje ocenę moralną dotyczącą kłamstwa;
20. objaśnia, czym jest szacunek, przyjaźń, życzliwość, altruizm, troska, bezinteresowność, wolontariat, koleżeństwo, wdzięczność, współczucie, empatia, zaufanie, nietykalność osobista, tolerancja, dobro wspólne, naród, pluralizm, współdziałanie, sprawiedliwość, praworządność, solidarność, patriotyzm, bohaterstwo, wolność polityczna.

4. Człowiek wobec siebie. Uczeń:

1. wyjaśnia, co to znaczy być osobą; objaśnia pojęcie godności człowieka;
2. wie, że ze względu na swoją wartość – osobową godność – jest równie wartościowym człowiekiem jak inni ludzie;
3. zna i rozwija swoje zalety, rozpoznaje i eliminuje swoje wady;
4. zna swoje podstawowe prawa i obowiązki (ucznia, dziecka) oraz wypełnia własne obowiązki;
5. wyjaśnia, dlaczego należy odnosić się z szacunkiem do własnego ciała;
6. wyjaśnia, dlaczego seksualność jest wartością; wie, że akty seksualne podlegają moralnej ocenie;
7. podaje przykłady działań, które są wyrazem troski o własne zdrowie i życie;
8. analizuje problem stosowania środków psychoaktywnych i formułuje ocenę moralną dotyczącą tego typu działań;
9. wyjaśnia czym jest sumienie i jaką pełni rolę w życiu człowieka;
10. wyjaśnia ideę rozwoju moralnego i podaje przykłady działań egoistycznych, konformistycznych, altruistycznych.
11. wyjaśnia, na czym polega autonomia człowieka, podaje przykłady działań i postaw autonomicznych i nieautonomicznych;
12. wyjaśnia, na czym polega interioryzacja wartości i norm moralnych;
13. objaśnia, czym jest sens życia, uczciwość, roztropność, umiarkowanie, męstwo, honor; prywatność, asertywność, prawdomówność.

5. Człowiek a świat ludzkich wytworów. Uczeń:

1. podaje przykłady ludzkich wytworów materialnych i niematerialnych oraz rozważa ich znaczenie w kontekście pytania o dobre życie;

2. dba o przedmioty będące jego prywatną własnością, własnością innych oraz będące własnością publiczną;
3. potrafi podzielić się z innymi tym, co jest jego własnością;
4. dostrzega i wyjaśnia związek między uczeniem się a wykonywaną pracą; wyjaśnia znaczenie pracy zarobkowej;
5. podejmuje namysł nad problemem własności intelektualnej; wyjaśnia czym jest plagiat oraz formułuje ocenę moralną dotyczącą plagiatu;
6. podaje przykłady właściwego i niewłaściwego wykorzystywania nowoczesnych technologii informacyjnych;
7. jest świadomy, że postęp cywilizacyjny dokonuje się dzięki wiedzy; wyjaśnia, dlaczego wiedza jest dobrem (wartością);
8. objaśnia, czym jest społeczna odpowiedzialność biznesu.

6. Człowiek wobec przyrody. Uczeń:

1. wyjaśnia, co to znaczy, że przyroda jest dobrem (wartością);
2. dostrzega wartość miejsc, w których żyje;
3. jest świadomy, że przyroda jest dobrem, które należy chronić i uzasadnia potrzebę ochrony przyrody;
4. podaje przykłady właściwego korzystania z dobrodziejstw przyrody;
5. wie, jak można chronić przyrodę, i angażuje się w działania na rzecz ochrony przyrody;
6. wyjaśnia ideę odpowiedzialności za przyszłe pokolenia oraz rekonstruuje argumentację z odpowiedzialności za przyszłe pokolenia;
7. wyjaśnia, dlaczego nie należy traktować zwierząt w okrutny sposób;
8. podaje przykłady właściwego traktowania zwierząt.

7. Człowiek wobec Boga (Sacrum). Uczeń:

1. wie, że są ludzie wierzący w istnienie Boga i ludzie niewierzący w istnienie Boga;
2. wie, że dla ludzi wierzących Bóg jest najwyższym dobrem (wartością) i źródłem prawa moralnego;
3. wyjaśnia, czym są wartości chrześcijańskie, objaśnia ich uniwersalne znaczenie (roszczenie do uniwersalności);
4. wie, czym jest moralność świecka (laicka);
5. uzasadnia, dlaczego należy okazywać szacunek zarówno ludziom wierzącym, jak i niewierzącym;
6. charakteryzuje komponenty moralne wielkich religii: judaizmu, hinduizmu, buddyzmu, chrześcijaństwa, islamu;
7. nie dyskryminuje innych ludzi, ze względu na ich przekonania dotyczące sfery Sacrum.

8. Wybrane problemy moralne (do wyboru). Uczeń:

1. identyfikuje i klasyfikuje wybrane problemy moralne ze względu na wyróżniony typ relacji: człowiek wobec innych ludzi, człowiek wobec siebie samego, człowiek wobec ludzkich wytworów, człowiek wobec przyrody, człowiek wobec Boga;

2. odwołując się do własnych doświadczeń lub doświadczeń innych osób (w tym także postaci literackich, filmowych, przedstawionych w sztuce) charakteryzuje przeżycia wybranych osób (postaci) uwikłanych w omawiany problem moralny;
3. precyzyjnie formułuje problem moralny i wyraża go w stosownym pytaniu;
4. analizuje wybrane problemy moralne wykorzystując kluczowe pojęcia dyskursu etycznego;
5. angażuje się w dyskusję na temat wybranych problemów moralnych.

9. Elementy historii etyki (do wyboru). Uczeń:

1. wyjaśnia, dlaczego Sokrates jest uznawany za ojca etyki;
2. przedstawia Arystotelesowskie rozumienie szczęścia (eudajmonii) i cnoty etycznej; rekonstruuje Arystotelesowskie rozumienie przyjaźni;
3. wyjaśnia pogląd etyczny nazywany hedonizmem; zna argumentację zwolenników i przeciwników hedonizmu;
4. charakteryzuje stoicki ideał mędrca; wyjaśnia, na czym polega idea życia zgodnego z naturą;
5. zna i rozumie pojęcie prawa naturalnego, wyjaśnia pojęcie sumienia; charakteryzuje cnoty kardynalne: roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie, męstwo;
6. odwołując się do poglądów Immanuela Kanta, wyjaśnia pojęcie obowiązku; zna przynajmniej jedną formułę imperatywu kategorycznego oraz stosuje tę formułę do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych;
7. zna treść zasady użyteczności sformułowanej przez J. S. Millę i stosuje tę zasadę do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych;
8. zna zalety i wady konsekwencjalizmu oraz posługuje się tą metodą do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych;
9. przedstawia hierarchię wartości w ujęciu M. Schelera i wyjaśnia jego rozumienie działania moralnie dobrego;
10. odwołując się do poglądów etycznych Tadeusza Kotarbińskiego, wyjaśnia idee etyki niezależnej; objaśnia pojęcia: spolegliwy opiekun, oczywistość serca;
11. odwołując się do poglądów etycznych Karola Wojtyły, rekonstruuje personalistyczne rozumienie miłości; zna treść normy personalistycznej i stosuje tę normę do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych.

Warunki i sposób realizacji

Etyka jako przedmiot nauczany w szkole podstawowej realizować ma przede wszystkim cele praktyczno-wychowawcze. Praca nauczyciela ma koncentrować się na wspieraniu ucznia w jego aktywnościach zorientowanych na integralnie pojętym rozwoju, którego osią jest rozwój moralny, pojmowany jako proces przechodzenia od heteronomii do autonomii moralnej. Wyrazem poszerzania się sfery autonomii moralnej ucznia jest stopniowe interioryzowanie przez niego wartości i norm moralnych oraz pogłębiające się zrozumienie siebie jako podmiotu moralnego, który spełnia się jako człowiek na wielu polach moralnie pojętej odpowiedzialności. Należy podkreślić, że zajęcia z etyki mogą jedynie wspomagać ucznia w faktycznym realizowaniu tego kluczowego zadania; jego efektywna realizacja wymaga jednak

decyzji samego ucznia, komplementarności oddziaływań edukacyjnych i wielu lat pracy ucznia nad sobą samym.

W zajęciach z etyki uczestniczyć mogą uczniowie o zróżnicowanej wiedzy z zakresu tego przedmiotu, dlatego ważnym zadaniem nauczyciela jest umiejętne dobieranie i ewentualne pogłębianie realizowanych treści nauczania.

Treści nauczania wymienione w podstawie programowej kształcenia ogólnego w przedmiocie etyka podzielono na osiem części. W dziale I wyróżniono kluczowe zagadnienia z zakresu etyki ogólnej, które pozwalają scharakteryzować poznawcze, emocjonalne i behawioralne aspekty moralności. Akcent w tej części podstawy programowej jest położony na kształcenie „myślenia językowego” (werbalnego). Umieszczenie tych treści na początku podstawy programowej nie oznacza jednak, że nauczyciel etyki musi realizować je na wstępie edukacji etycznej. Sposób realizacji podstawy programowej leży w gestii nauczyciela etyki.

Działy II–VI zostały wyróżnione ze względu na możliwe relacje, w ramach których człowiek doświadcza świata i w nim działa. Wymienione w poszczególnych częściach podstawy programowej treści nauczania mają służyć temu, aby uczeń porządkował różne doświadczenia moralne i tym samym pogłębiał rozumienie siebie jako podmiotu działającego w świecie.

W podstawie programowej etyki mowa jest o uniwersalnych zasadach postępowania, kluczowych wartościach i postawach, które uczeń wstępnie rozumie i praktykuje od najmłodszych lat. Zadaniem nauczyciela etyki jest takie prowadzenie zajęć, aby uczniowie dostrzegali zależności między postępowaniem własnym (i innych osób) a uniwersalnymi zasadami i wartościami.

Zasadniczymi zadaniami edukacji etycznej na tym etapie edukacyjnym jest rozwijanie refleksyjności i wrażliwości aksjologicznej ucznia oraz kształtowanie postawy szacunku, otwartości, współdziałania i odpowiedzialności.

Zadaniem nauczyciela jest takie organizowanie sytuacji edukacyjnych, aby uczniowie mogli wyrażać swoją naturalną ciekawość i angażować się w namysł nad moralnością oraz angażowali się w działania na rzecz innych i wspólnie z innymi.

Najistotniejszym zadaniem nauczyciela jest wspieranie ucznia w dostrzeganiu godności każdego człowieka, ponieważ w kontekście przeżywania (doświadczenia) i rozumienia tej wartości kształtują się postawy moralne oraz formułowane się fundamentalne prawa i obowiązki moralne.

W podstawie programowej etyki znajdują się wybrane elementy historii etyki. Dobór autorów i zasugerowane zagadnienia, które warto omówić z uczniami, uzasadnia się następująco:

1. zagadnienia te są dobrą ilustracją dla wielu ważnych zagadnień etycznych, które znajdują swój wyraz w podstawie programowej;
2. zapoznając się z wybranymi poglądami wielkich myślicieli, uczeń uświadamia sobie, że wiele doniosłych problemów moralnych było już przedmiotem gruntownego namysłu i można z tego niezwykle cennego dorobku kulturowego korzystać także obecnie;
3. znajomość historycznie ważnych idei etycznych stanowi istotny składnik wszechstronnego wykształcenia.

Treści nauczania opisane w dziale VII i VIII są fakultatywne. Nauczyciel powinien w każdym roku realizowania podstawy programowej z grupą uczniów kontynuującą edukację etyczną zrealizować przynajmniej trzy wybrane problemy moralne oraz przynajmniej trzy elementy historii etyki (wprowadzając te treści od VI klasy szkoły podstawowej). Ważne jest również to, żeby nauczyciel wprowadzający wybrane elementy historii etyki, wykorzystywał krótkie fragmenty klasycznych tekstów etycznych.

Zarówno ze względu na specyfikę zajęć z etyki jako zajęć nieobowiązkowych, od nauczyciela etyki wymagana jest daleko idąca autonomia, wyrażająca się w umiejętnym zaplanowaniu pracy dydaktycznej z powierzoną mu grupą uczniów oraz we właściwym doborze tematyki zajęć dostosowanej do wieku i możliwości intelektualnych, emocjonalnych i społecznych uczniów.

Wymagania edukacyjne

OCENĘ CELUJĄCĄ otrzymuje uczeń, który uzupełnia swą wiedzę na temat etyki o dodatkowe lektury. Angażuje się w podejmowane na lekcjach dyskusje i dociekliwie rozstrzyga omawiane problemy natury etycznej.

OCENĘ BARDZO DOBRĄ uzyskuje uczeń, który aktywnie uczestniczy w pracy na lekcjach, chętnie wypowiada swoje zdanie na temat poruszanych zagadnień. Ponadto przyswoił podawaną na zajęciach wiedzę w stopniu bardzo dobrym i potrafi ją twórczo wykorzystywać na potrzeby analizy konkretnych problemów etycznych.

OCENĘ DOBRĄ otrzymuje uczeń, który ma pewne braki w wiedzy, ale jego postawa i zaangażowanie na lekcjach są znaczące. Chętnie bierze udział w dyskusjach i podejmuje próby rozstrzygnięcia problemów etycznych.

OCENĘ DOSTATECZNĄ otrzymuje uczeń, który fragmentarycznie opanował omawiany materiał. Nie wykazuje ponadto aktywności na lekcji, w dyskusjach uczestniczy tylko na wyraźne polecenie nauczyciela.

OCENĘ DOPUSZCZAJĄCĄ otrzymuje uczeń, który tylko biernie uczestniczy w zajęciach. Nie opanował wystarczająco omawianych zagadnień, a wypowiedzanie się na tematy problemów etycznych sprawia mu znaczne trudności.

OCENĘ NIEDOSTATECZNĄ otrzymuje uczeń, który nie wykazuje żadnego zainteresowania omawianymi na zajęciach zagadnieniami oraz nie opanował w stopniu elementarnym wiedzy przedmiotowej.